

Specyfika ustawowej regulacji statusu Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego. Ujęcie porównawcze

The specificity of statutory regulation of status Polish Autocephalous Orthodox Church. Comparative approach

Słowa kluczowe: Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny, wolność religijna, niezależność i autonomia Kościoła, edukacja religijna, postępowanie regulacyjne

Keywords: The Polish Autocephalous Orthodox Church, religious freedom, Church independence and autonomy, religious education, regulatory proceedings

Streszczenie

Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny (PAKP) posiada najlepszy status prawny z pośród mniejszości wyznaniowych w Polsce. Nigdy nie miał on tak dobrego położenia prawnego. Jego podstawą jest ustawa z 4 lipca 1991 r. o stosunku Państwa do PAKP uzupełniona ustawą z 2009 r. o uregulowaniu stanu prawnego niektórych nieruchomości pozostających we władaniu Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego oraz ustawę z 2011 r. o finansowaniu Prawosławnego Seminarium Duchownego w Warszawie z budżetu Państwa. Ustawa z 4 lipca 1991 r. wzorowana była na ustawie z 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w RP. Kościół prawosławny wyróżnia, obok Kościoła Katolickiego, szczególnie korzystny reżim prawnopodatkowy oraz regulacje dotyczące przeznaczania na cele sakralne i cmentarze. PAKP jest jednym z trzech Kościołów, mających

---

¹ Dr hab. Paweł Borecki, Zakład Prawa Wyznaniowego, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Warszawski.

zorganizowane duszpasterstwo w Wojsku Polskim. Korzystny status prawny Kościoła prawosławnego to zwłaszcza zasługa konsekwentnej postawy jego elit: duchownej i świeckiej, na czele ze zwierzchnikiem Kościoła – metropolitą Sawą.

Summary

The Polish Autocephalous Orthodox Church (PAKP) enjoys the best legal status among religious minorities in Poland. It has never been in such a good legal position. Its basis is the Act of July 4, 1991 on the State's Relationship to the PAKP supplemented by the Act of 2009 on the Regulation of the Legal Status of Certain Real Estate Owned by the Polish Autocephalous Orthodox Church and the Act of 2011 on the financing of the Orthodox Theological Seminary in Warsaw from the State budget. The Act of 4 July 1991 was modeled on the Act of 17 May 1989 on the State's Relationship to the Catholic Church in the Republic of Poland. The Orthodox Church distinguishes, apart from the Catholic Church, by a particularly favorable legal and tax regime and regulations concerning allocation to sacred purposes and cemeteries. PAKP is one of the three churches that have an organized pastoral ministry in the Polish Army. The favorable legal status of the Orthodox Church is due in particular to the consistent attitude of its elites: clergy and secular, headed by the Head of the Church - Metropolitan Sawa.

1. Wprowadzenie

Ustawa z dnia 4 lipca 1991 r. o stosunku Państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego (PAKP) {Dz. U. z 2014 r., poz. 1726} jest drugą indywidualną ustawą wyznaniową ustanowioną od 1989 r. Poprzedziła ją, co politycznie i społecznie rozumiało², ustawa z 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2019 r., poz. 1347). Akt z 4 lipca 1991 r. to zarazem pierwsza kompleksową regulacją ustawową po przełomie ustrojowym, dotycząca nierzymskokatolickiego związku wyznaniowego. Regulacja z 1989 r. odnosząca się do Kościoła Katolickiego stała się

---

² Nt. historii ustanowienia ustawy 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego zob. Rydlewski 1992, 202-214.

legislacyjnym wzorcem dla historycznych twórców ustawy z 1991 r. Starali się oni w szeregu kwestiach, tak ogólnych jak i szczegółowych, odpowiednio zastosować do Kościoła prawosławnego rozwiązania przyjęte przez ustawodawcę w odniesieniu do Kościoła większościowego (zob. Bołtryk 1997, 16). Nie oznacza to jednak, że ustawa z 4 lipca 1991 stanowiła wierny odpowiednik ustawy z 17 maja 1989 r. Odmienności dotyczyły zwłaszcza uregulowania spraw majątkowych PAKP³. Niektóre przepisy w tej dziedzinie mają charakter wyraźnie dyskryminujący stronę prawosławną. Sama ustawa o stosunku Państwa do PAKP stworzyła pewien polityczno-prawny precedens. Otworzyła drogę do uchwalenia w latach 1994-1997 dalszych dziesięciu indywidualnych ustaw wyznaniowych⁴. Dostarczyła także dla tych aktów pewnych legislacyjnych wzorców.

Ustawa z 1991 r. definitywnie uchyliła dekret Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 18 listopada 1938 r. o stosunku Państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego (Dz. U. Nr 88,

---

³ Nt. przebiegu oficjalnych prac legislacyjnych nad ustawą z 4 lipca 1991 zob.: Walencik 2007a, 181-200; Bendza 2009, 50-110.

⁴ Były to: ustawa z dnia 13 maja 1994 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2015 r., poz. 43), ustawa z dnia 13 maja 1994 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Reformowanego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2015 r., poz. 483), ustawa z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Methodystycznego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2014 r., poz. 1712), ustawa z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Chrześcijan Baptystów w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2015 r., poz. 169), ustawa z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Adventystów Dnia Siódmego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2014 r., poz. 1889), ustawa z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Polskokatolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2014 r., poz. 1589), ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do gmin wyznaniowych żydowskich w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2014 r., poz. 1798), ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego Mariawitów w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2015 r., poz. 44), ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Starokatolickiego Mariawitów w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2015 r., poz. 14), ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Zielonoświątkowego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2015 r., poz. 13).

poz. 597 ze zm.) oraz ustawę z dnia 23 czerwca 1939 r. o uregulowaniu stanu prawnego majątków Kościoła prawosławnego (Dz. U. Nr 57, poz. 370). Były to akty normatywne niekorzystne na PAKP (np. Borecki 2006, 93-108). Zwłaszcza dekret z 18 listopada 1938 r. należy ocenić jako najbardziej opresyjny spośród aktów indywidualnego ustawodawstwa wyznaniowego, wydanych w okresie międzywojennym; głęboko ingerujący w sferę wewnętrznej niezależności i autonomii Kościoła. Postanowienia dekretu zostały częściowo derogowane, lecz nie dość jednoznacznie, przez odpowiednie przepisy ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania⁵. Wymienione przedwojenne akty normatywne ustanowiono w całkowicie odmiennym stanie konstytucyjnym. Przepisy konfesyjne konstytucji marcowej z 1921 r. statuowały bowiem system zwierzchnictwa wyznaniowego państwa nad kościołami i innymi związkami wyznaniowymi (zob. Pietrzak 2013, 115-116). Uchwalenie ustawy z 4 lipca 1991 r. o stosunku Państwa do PAKP oznaczało zatem zasadniczą i kompleksową, a zarazem pozytywną zmianę położenia prawnego tegoż Kościoła.

Współcześnie, po licznych nowelizacjach ustawy z 4 lipca 1991 r., szczególnie tej z 26 czerwca 1997 r.⁶ (zob. Walencik 2007b, 67-85) i z 24 lipca 1998 r.⁷ oraz po wydaniu ustawy z 17 grudnia 2009 r. o uregulowaniu stanu prawnego niektórych nieruchomości pozostających we władaniu Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego (Dz. U. z 2010 r. Nr 7, poz. 43), wreszcie ustawy z 13 maja 2011 r. o finansowaniu Prawosławnego Seminarium Duchownego w Warszawie z budżetu państwa (Dz. U. z 2011 r. Nr 144, poz. 849), Kościół prawosławny

⁵ Zob. art. 18 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania (Dz. U. z 2017 r., poz. 1153). Por. Matwiejuk 2000, 19.

⁶ Zob. ustawa z dnia 26 czerwca 1997 r. o zmianie ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania oraz o zmianie niektórych ustaw (Dz. U. z 1998 r. Nr 59, poz. 375).

⁷ Zob. ustawa z 24 lipca 1998 r. o zmianie ustaw – Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Kodeks postępowania cywilnego, Prawo o aktach stanu cywilnego, ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 1998 r. Nr 117, poz. 757).

w Polsce ma najkorzystniejszy spośród konfesji nierzymskokatolickich status prawny. Została w stosunku do niego, generalnie rzecz ujmując, urzeczywistniona konstytucyjna zasada równouprawnienia Kościołów i innych związków wyznaniowych (por. Mironowicz 2006, 732).

2. Formalny aspekt ustawy z 4 lipca 1991 r.

Ustawa o stosunku Państwa do PAKP jest obecnie najobszerniejszym, po ustawie dotyczącej Kościoła Katolickiego, indywidualnym aktem ustawodawczym w sprawach konfesyjnych. Liczy ogółem sześćdziesiąt artykułów. Treść aktu z 4 lipca 1991 r. ujęta jest w czterech działach. Dział I dzieli się na dwa rozdziały zatytułowane: „Przepisy ogólne” oraz „Osoby prawne Kościoła i ich organy”. Dział II pod nazwą – „Działalność Kościoła”, dzieli się na osiem rozdziałów. Dotyczą one kolejną: kultu publicznego, katechezy i szkolnictwa, duszpasterstwa wojskowego i służby wojskowej osób duchownych, duszpasterstwa specjalnego, organizacji kościelnych i bractw prawosławnych, działalności charytatywno-opiekuńczej Kościoła, budownictwa sakralnego i kościelnego, a także cmentarzy, kultury oraz środków masowego przekazywania. Dział III nosi miano: „Sprawy majątkowe kościelnych osób prawnych”. Natomiast Dział IV, złożony z trzech rozdziałów, to przepisy przejściowe i końcowe. W rzeczonym dziale rozdział 1 dotyczy bardzo istotnego zagadnienia – regulacji spraw majątkowych Kościoła. Rozdział 2 to przepisy przejściowe, zaś rozdział 3 – przepisy końcowe. Systematyka ustawy o stosunku Państwa do PAKP zdradza wyraźne podobieństwo do ustawy z 17 maja 1989 r. dotyczącej Kościoła Katolickiego. Ten akt także składa się z czterech działów. Niekiedy powtarzają się tytuły poszczególnych działów i odpowiednich rozdziałów. Ustawa o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w RP nie przewyższa zasadniczo ustawy z 4 lipca 1991 r. co do stopnia szczegółowości. Akt ten liczy bowiem aktualnie sześćdziesiąt siedem artykułów. Pozostałe indywidualne ustawy wyznaniowe mają skromniejszą budowę legislacyjną i mniej rozbudowaną treść. Specyficzne są zwłaszcza przedwojenne

indywidualne akty ustawodawstwa wyznaniowego. W zakresie systematyki nie dzielą się na działy, lecz tylko na rozdziały. Najbardziej rozbudowaną treść z pośród innych wyznaniowych indywidualnych aktów ustawodawczych posiada ustawa z 3 maja 1994 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w RP. Składa się ona z czterdziestu dziewięciu artykułów. Większość indywidualnych ustaw wyznaniowych liczy mniej niż czterdzieści artykułów.

Oryginalnym rozwiązaniem legislacyjnym zastosowanym w ustawach wyznaniowych z lat 1994-1997, a nie występującym w ustawach dotyczących odpowiednio Kościoła Katolickiego i PAKP, jest zamieszczenie na końcu właściwych aktów załączników zawierających wykaz osób prawnych, włącznie parafii, gmin, czy zborów danego Kościoła lub innego związku wyznaniowego. Takie rozwiązanie legislacyjne miało w chwili uchwalenia właściwych ustaw walor informacyjny. Sprzyjało wówczas zapewnieniu bezpieczeństwa obrotu prawnego. Obecnie jednak, po upływie ponad dwudziestu czterech lat, może wprowadzać uczestników obrotu w błąd, jeżeli nastąpiły na podstawie decyzji odpowiednich organów wewnętrznych właściwych związków wyznaniowych zmiany w dziedzinie bytu lub nazewnictwa odpowiednich wyznaniowych osób prawnych, a nie zastały znowelizowane stosowne załączniki do ustaw.

Wśród indywidualnych ustaw wyznaniowych regulacja z 4 lipca 1991 r. wyróżnia się budową tytułu. Tytuł wskazuje bowiem na stosunek Państwa do PAKP w ogóle, bez odniesienia wprost do państwa polskiego, czy jego terytorium. Pozostałe indywidualne ustawy wyznaniowe w swoich tytułach stwierdzają, że są to akty o stosunku Państwa do określonego Kościoła (związku wyznaniowego) w Rzeczypospolitej Polskiej. Wyraźnie już swojej nazwie precyzują terytorialny zakres regulacji. Pod tym względem tytuł ustawy z 4 lipca 1991 r. przypomina nazwę rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 22 marca 1928 r. o stosunku Państwa do Wschodniego Kościoła Staroobrzędowego, nieposiadającego hierarchii duchownej (Dz. U. z 1928 r. Nr 38, poz. 363

ze zm.). Wydaje się jednak, że już użycie w oficjalnej nazwie Kościoła przymiotników: ‘polski’ oraz ‘autokefaliczny’ wskazuje, że działa on głównie na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej i tych granic terytorialnych dotyczy właściwa ustawa⁸. Dopuszcza ona w art. 11 ust. 1 utworzenie lub zniesienie jednostki organizacyjnej PAKP za granicą przy zachowaniu przepisów prawa państwa, na terytorium którego ma ona swoją siedzibę. Ustawodawca polski dopuścił zatem recepcję prawa obcego w tym zakresie w odniesieniu do wspomnianego Kościoła, pragnąc zapewne uniknąć konfliktów międzynarodowych na tle eklezjalnym. Analogiczny przepis znajduje się jedynie w ustawie z 13 maja 1994 r. dotyczącej Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w RP (art. 4 ust. 2).

3. Specyfika regulacji sfery samorządności i autonomii Kościoła

W pierwszych postanowieniach ustawy z 4 lipca 1991 r., poza charakterystyką PAKP od strony eklezjalno-dogmatycznej, zapewniającą jego łączność z Powszechnym Kościołem Prawosławnym, sformułowano ogólnie gwarancje niezależności i autonomii Kościoła w jego relacjach z państwem. W art. 2 ust. 1 omawianej ustawy, wzorowanym na art. 2 ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w RP, stwierdza się, że Kościół rządzi się w swych sprawach własnym prawem, swobodnie wykonuje władzę duchowną i jurysdykcyjną oraz zarządza swoimi sprawami. W art. 6 ust. 4 i art. 52 ustawy o stosunku Państwa do PAKP przewidziano kompetencję do uchwalenia Statutu Wewnętrznego Kościoła dla Soboru Lokalnego, zaś do czasu jego zwołania – dla Świętego Soboru Biskupów. Kompetentne w zakresie stanowienia prawa wewnętrznego są zatem wyłącznie najwyższe organy kolegialne PAKP, bez jakiegokolwiek ingerencji państwa. Granicę swobody prawotwórczej organów Kościoła wyznacza jednak ustawa z 4 lipca 1991 r. Z tą ustawą nie mogą być bowiem sprzeczne postanowienia Statutu Wewnętrznego⁹.

⁸ Autokefalia Kościoła Prawosławnego w Polsce została ogłoszona w 1925 r. Zob. szerzej Bendza 2006.

⁹ Tekst aktualnego Statutu Wewnętrznego PAKP został opublikowany w Borecki,

Autonomia prawna PAKP nie jest formalnie zatem absolutna, chociaż nie przewidziano wyraźnej sankcji w przypadku wystąpienia rzeczowej sprzeczności, ani nie wskazano organu, który miałby o tym wiążąco orzekać. W sumie zakaz zawarty w art. 6 ust. 4 analizowanej ustawy ma charakter, jak się wydaje, deklaracyjny. W czołowych postanowieniach pozostałych indywidualnych ustawach wyznaniowych z lat 1994-1997 użyto dla zapewnienia niezależności i autonomii odpowiednich Kościołów (związków wyznaniowych) takich samych lub bardzo zbliżonych sformułowań, jak w art. 2 ustawy z 17 maja 1989 r., czy art. 2 ust. 1 ustawy z 4 lipca 1991 r.

Z art. 1 ustawy z 1991 r. wynika pośrednio uznanie przez Kościół prawosławny zwierzchniej władzy państwowej. W tym przepisie stwierdza się bowiem, że Kościół jest niezależny od jakiegokolwiek pozakrajowej władzy duchownej i świeckiej. Analogiczne sformułowania znalazły się następnie w ustawach indywidualnych dotyczących: Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego, Kościoła Ewangelicko-Reformowanego, Kościoła Chrześcijan Baptystów, Kościoła Polskokatolickiego, gmin wyznaniowych żydowskich, Kościoła Katolickiego Mariawitów oraz Kościoła Zielonoświątkowego. Negatywnie można ocenić nowelizację ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w RP, dokonaną 11 października 1991 r, a polegającą m.in. na usunięciu zasady, że Kościół ten działa w ramach polskich, konstytucyjnych zasad ustrojowych¹⁰. Może to być interpretowane, iż wspomniana konfesja jest suwerenna i lokuje się ponad polskim porządkiem prawnym.

Spośród indywidualnych ustaw wyznaniowych z lat 1989-1997 jedynie w ustawach dotyczących: Kościoła Katolickiego oraz Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego ustawodawca przewidział pojedyncze wyjątki od zasady niezależności właściwych Kościołów od

---

Janik 2012, 77-86; oraz Brożyniak, Winiarczyk-Kossakowska 2014, 15-21.

¹⁰ Zob. art. 1 pkt 1 ustawy z dnia 11 października 1991 r. o zmianie ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. Nr 107, poz. 459).

państwa w ich sprawach wewnątrz-organizacyjnych. Zgodnie z art. 11 ust. 2 ustawy o stosunku Państwa do PAKP przed utworzeniem jednostki organizacyjnej Kościoła poza granicami RP Święty Sobór Biskupów winien zasięgnąć opinii ministra właściwego ds. wyznań religijnych. Niezgłoszenie uzasadnionych zastrzeżeń w terminie sześćdziesięciu dni od daty powiadomienia uważa się za wyrażenie zgody¹¹. Powyższy przepis należy uznać za dyskryminujący PAKP. Należy zatem postulować jego uchylenie. Dla porównania, ustawa z 13 maja 1994 r. dotycząca Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w RP dopuszcza tworzenie i znoszenie jednostek organizacyjnych tegoż Kościoła za granicą zgodnie z prawem danego państwa, przewidując tylko powiadomienie o tych faktach ministra właściwego ds. wyznań religijnych (zob. art. 4 ust. 3). Inne ograniczenie niezależności Kościoła prawosławnego w zakresie obsady kierowniczych organów wykonawczych tej konfesji oraz organów kierowniczych jej jednostek organizacyjnych szczebla diecezji oraz parafii mają charakter generalny i dotyczą także wszystkich oficjalnie działających w Polsce Kościołów i innych związków wyznaniowych, chyba że ratyfikowana umowa międzynarodowa lub odrębna ustawa stanowi inaczej. Zgodnie bowiem z art. 14 ust. 4 ustawy z 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania (Dz. U. z 2017 r., poz. 1153) w przypadku objęcia stanowiska kierowniczego przez cudzoziemca władze Kościoła powinny upewnić się, czy minister właściwy ds. wyznań religijnych nie wyraża wobec tego zastrzeżeń. Niezgłoszenie

---

¹¹ Historyczny charakter ma natomiast art. 13 ust. 6 ustawy z 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w RP przewidujący, że utworzenie jednostki organizacyjnej zakonu, który istnieje za granicą, a dotąd nie działał w Polsce, wymaga konsultacji między Sekretariatem Konferencji Episkopatu Polski a ministrem właściwym ds. wyznań religijnych. Należy przyjąć, że odpowiednia norma została uchylona po wejściu w życie Konkordatu Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską z 28 lipca 1993 r. (Dz. U. z 1998 r. Nr 51, poz. 318), który w art. 6 ust. 1 gwarantuje, że tworzenie właściwych Kościołowi struktur, w tym instytutów życia konsekrowanego, należy do kompetentnej władzy kościelnej.

zastrzeżeń w terminie sześćdziesięciu dni od daty powiadomienia uważa się za wyrażenie zgody.

W kontekście zagwarantowania wewnętrznej niezależności i autonomii Kościoła należy zwrócić uwagę zawarte w art. 2 ust. 2 ustawy z 4 lipca 1991 r. gwarancje posługiwania się przez PAKP w działalności wewnętrznej językiem staro-cerkiewno-słowiańskim oraz językami ojczystymi wyznawców Kościoła. Tego rodzaju regulację, zapewniającą w wymiarze językowym poszanowanie tożsamości Kościoła i pluralizmu narodowościowego jego wiernych, należy uznać za wyjątkową na tle indywidualnego ustawodawstwa wyznaniowego. W przypadku Kościoła Katolickiego gwarancje uprawnień językowych dla mniejszości narodowych zawiera art. 18 Konkordatu, pozostawiając jednak właściwemu biskupowi diecezjalnemu decyzję o organizowaniu posługi duszpasterskiej i katechizacji w języku właściwej mniejszości.

Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny jest jedynym poza Kościołem Katolickim związkiem wyznaniowym, któremu szczególnie przepisy ustawowe zapewniają możliwość instytucjonalnego dialogu z naczelnymi władzami państwowymi. Zgodnie bowiem z art. 4 ust. 1 ustawy z 4 lipca 1991 r. problemy związane ze stosunkami między Państwem a Kościołem oraz sprawy interpretacji analizowanej ustawy rozpatrują wspólne zespoły, złożone z upoważnionych przedstawicieli Rządu RP oraz Świętego Soboru Biskupów na zasadzie parytetu¹². Wzorem dla powyższej regulacji okazało się zapewne unormowanie bytu i kompetencji Komisji Wspólnej przedstawicieli Rządu RP i Konferencji Episkopatu Polski¹³.

¹² Urzeczywistnienie art. 4 ust. 1 ustawy z 4 lipca 1991 r. o stosunku Państwa do PAKP nastąpiło wraz z podpisaniem 26 września 2007 r. porozumienia między Rządem RP a Świętym Soborem Biskupów PAKP. Na mocy tych aktów prawnych powołany został jeden Wspólny Zespół Rządu RP i Świętego Soboru Biskupów. Wspólne spotkania Zespołu zostały zainicjowane w 2008 r. Zob. na ten temat Piszcz-Czapla 2014, 162-172. Wspólny Zespół po raz ostatni zebrał się w 2018 r.

¹³ Por. art. 4 ust. 1 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w RP.

Ustawa o stosunku Państwa do PAKP wyróżnia w art. 6 ust. 1 aż jedenaście szczegółowych kategorii osób prawnych Kościoła. Nie jest to co prawda katalog tak szczegółowy jak zawarty w odpowiednich przepisach ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w RP (zob. art. 6-9), wszakże jest on najbogatszy wśród przewidzianych przez indywidualne ustawy wyznaniowe dotyczące nierzymskokatolickich wspólnot religijnych (por. Winiarczyk-Kossakowska 2004, 117-118). Inne jednostki organizacyjne Kościoła mogą na wniosek Świętego Soboru Biskupów uzyskać osobowość prawną w drodze rozporządzenia ministra właściwego ds. wyznań religijnych (zob. art. 7). Aktualnie w tym trybie osobowość prawną uzyskało dziesięć jednostek organizacyjnych. Zwraca uwagę centralizacja zachodząca w PAKP w sprawach majątkowych. Kościół jako całość w tej dziedzinie reprezentuje metropolita. Mamy zatem do czynienia z koncentracją kompetencji wyraźnie dalej posuniętą niż w strukturach Kościoła Katolickiego w Polsce. To niewątpliwie sprzyja kształtowaniu się autorytarnego sposobu kierowania Kościołem.

4. Szczególne regulacje prawne w sferze kultu i nauczania

W dziedzinie kultu publicznego należy odnotować, że PAKP jest jednym z jedenastu Kościołów i innych związków wyznaniowych, w których poczynszy od drugiej połowy 1998 r. mogą być zawarte małżeństwa wyznaniowe mogące wywierać skutki cywilne¹⁴. Małżeństwo zawarte w formie przewidzianej prawem wewnętrznym Kościoła wywołuje skutki cywilne, jeżeli odpowiada wymaganiom określonym w Kodeksie Rodzinnym i Opiekuńczym. Prawo wewnętrzne PAKP określa przy

---

¹⁴ Do tej grupy wspólnot konfesyjnych należą: Kościół Katolicki, PAKP, Kościół Ewangelicko-Augsburski w RP, Kościół Ewangelicko-Reformowany w RP, Kościół Ewangelicko-Methodystyczny w RP, Kościół Chrześcijan Baptystów w RP, Kościół Adwentystów Dnia Siódmego w RP, Kościół Polskokatolicki w RP, Kościół Starokatolicki Mariawitów w RP, Kościół Zielonoświątkowy w RP i Związek Gmin Wyznaniowych Żydowskich w RP.

tym osobę duchowną, przed która składa się oświadczenie o zawarciu małżeństwa. W sumie opisane uprawnienie ma charakter prestiżowy i świadczy o społecznej randze Kościoła.

Osobom należącym do Kościoła prawosławnego poręczono prawo do obchodzenia najważniejszych świąt religijnych także według kalendarza juliańskiego. Analogiczne gwarancje obchodzenia świąt religijnych zgodnie z własnym kalendarzem konfesyjnym sformułowano poza tym w ustawie z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do gmin wyznaniowych żydowskich w RP (zob. art. 11 ust. 1 i 2). Norma wyjątkową na tle ogólnych zasad dotyczących zwolnień od pracy i nauki w dniach nie będących dniami ustawowo wolnymi od pracy jest reguła, że osobom należącym do Kościoła przysługuje zwolnienie od pracy lub nauki w dniach w dniach świątecznych nie będących dniami ustawowo wolnymi od pracy bez prawa do wynagrodzenia.

Ustawa z 4 lipca 1991 r. o stosunku Państwa do PAKP w art. 19 ust. 4 zapewnia, iż Prawosławne Seminarium Duchowne w Warszawie jest wyższą szkołą teologiczną, uprawnioną do nadawania absolwentom tytułu zawodowego licencjata teologii, równoważnego z tytułem zawodowym licencjata nadawanym przez państwowe szkoły wyższe. Analogiczne regulacje dotyczą na podstawie odpowiednich przepisów indywidualnych ustaw wyznaniowych wyższych szkół teologicznych prowadzonych przez sześć innych nierzymkokatolickich kościołów¹⁵. Tylko jednak Prawosławne Seminarium Duchowne w Warszawie od 2011 r. otrzymuje dotacje i inne środki z budżetu państwa na zasadach określonych dla uczelni publicznych, z wyjątkiem finansowania kosztów

---

¹⁵ Są to: Wyższa Szkoła Teologiczno-Humanistyczna im. Michała Beliny-Czachowskiego Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego w Podkowie Leśnej, Wyższe Baptystyczne Seminarium Teologiczne w Warszawie Kościoła Chrześcijan Baptystów, Wyższe Seminarium Teologiczne im. Jana Łaskiego w Warszawie Kościoła Ewangelicko-Methodystycznego, Zielonoświątkowe Warszawskie Seminarium Teologiczne Kościoła Zielonoświątkowego w RP, Wyższe Seminarium Duchowne Kościoła Polskokatolickiego w Warszawie oraz Wyższe Seminarium Duchowne Kościoła Starokatolickiego Mariawitów w Płocku.

realizacji inwestycji budowlanych. Właściwa ustawa z 13 maja 2011 r. jest jak do tej pory jedyną ustawą wyznaniową uchwaloną formalnie na podstawie art. 25 ust. 5 Konstytucji RP, czyli na podstawie umowy zawartej 6 kwietnia 2011 r. przez Radę Ministrów z odpowiednimi władzami PAKP¹⁶. Ponadto PAKP w jego ustawie partykularnej poręczono prawo do kształcenia w zakresie teologii prawosławnej w osobnej jednostce naukowo – dydaktycznej (sekcji) w ramach Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie¹⁷. Prawo kształcenia kadr duchownych na ChAT w zakresie właściwej teologii poręczono również na podstawie odpowiednich ustaw indywidualnych jeszcze ośmiu Kościołom nierzymskokatolickim¹⁸.

Kościół prawosławny jest jednym z trzech związków wyznaniowych, obok Kościoła Katolickiego oraz Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w RP, posiadającym zorganizowane duszpasterstwo w Wojsku Polskich. Działa ono w formie Prawosławnego Ordynariatu Wojska Polskiego funkcjonującego w strukturach resortu obrony narodowej¹⁹. Na czele

---

¹⁶ Tekst umowy nie został opublikowany. Zasadny jest postulat aby tego rodzaju akty prawne, mające być podstawą ustawodawstwa, podlegały publikacji np. w Monitorze Polskim. Analizę umowy z 6 kwietnia 2011 r. zob. Borecki 2012, 229-231.

¹⁷ Zob. ustawa z dnia 16 grudnia 2000 r. o Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie (Dz. U. z 2021 r., poz. 1365).

¹⁸ Są to poza PAKP: Kościół Ewangelicko-Augsburski, Kościół Ewangelicko-Metodystyczny, Kościół Chrześcijan Baptystów, Kościół Adwentystów Dnia Siódmego, Kościół Polskokatolicki, Kościół Katolicki Mariawitów, Kościół Starokatolicki Mariawitów i Kościół Zielonościątkowy.

¹⁹ Poza tym na mocy indywidualnych aktów ustawodawczych dziesięć Kościołów i innych związków wyznaniowych może sprawować opiekę religijną nad żołnierzami za pośrednictwem kapelanów na terenie jednostek wojskowych oraz poza jednostkami przez duszpasterzy zaangażowanymi we własnych terenowych jednostkach organizacyjnych. Są to: Kościół Polskokatolicki, Kościół Starokatolicki Mariawitów, Kościół Katolicki Mariawitów, Kościół Ewangelicko-Metodystyczny, Kościół Chrześcijan Baptystów, Kościół Zielonościątkowy, Kościół Adwentystów Dnia Siódmego, Muzułmański Związek Religijny, Karaimski Związek Religijny oraz Wschodni Kościół Staroobrzędowy. Dwie wspólnoty religijne – Kościół Ewangelicko-Reformowany oraz Związek Gmin Wyznaniowych Żydowskich w RP – mają prawo zapewnienia żołnierzom udziału w aktach kultu religijnego poza terenem jednostek wojskowych, jeżeli w miejscu stacjonowania

Ordynariatu stoi Prawosławny Ordynariusz Wojskowy. Ma on rangę oficera. Do kapelanów wojskowych mają zastosowanie przepisy o służbie wojskowej żołnierzy zawodowych. Kapelani stanowią wyodrębniony korpus osobowy żołnierzy zawodowych (zob. art. 22 ust. 1 ustawy z 4 lipca 1991 r.). Mogą w szczególności korzystać ze wszelkich przywilejów i preferencji przewidzianych dla tej kategorii zawodowej. Ustrój ordynariatu określa statut uchwalony przez Święty Sobór Biskupów PAKP w dniu 28 grudnia 1992 r.²⁰. Prawosławny Ordynariat Wojska Polskiego zapewnia także opiekę duszpasterską funkcjonariuszom Straży Granicznej oraz pracownikom Państwowej i Ochotniczej Straży Pożarnej, będących wyznania prawosławnego.

Ustawodawca zapewnił PAKP, podobnie jak Kościołowi Katolickiemu w jego ustawie partykularnej z 1989 r., najkorzystniejsze spośród innych związków wyznaniowych warunki realizacji inwestycji sakralnych i kościelnych oraz tworzenia cmentarzy wyznaniowych. Przeznaczenie terenu na te cele ustala się w odpowiednich planach zagospodarowania przestrzennego na wniosek biskupa diecezjalnego lub przełożonego klasztoru. Grunty przeznaczone w planach zagospodarowania przestrzennego na rzeczony cele konfesyjne stanowiące własność Skarbu Państwa lub jednostek samorządu terytorialnego mają być oddawane w wieczyste użytkowania lub sprzedawane kościelnym osobom prawnym na ich wniosek (art. 33 ust. 1 i 2). Przy tym nie pobiera się opłat za użytkowanie wieczyste gruntów oddanych pod zakłady charytatywno-opiekuńcze i punkty katechetyczne (art. 34).

---

jednostki lub w jej pobliżu znajduje się odpowiednio: kościół lub kaplica, względnie synagoga lub dom modlitwy i nie koliduje to z ważnymi obowiązkami służbowymi.

²⁰ Zob. „Zadania Prawosławnego Ordynariatu Wojska Polskiego zgodnie ze Statutem Prawosławnego Ordynariatu Wojska Polskiego uchwalonym przez Święty Sobór Biskupów Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego, dn. 28 grudnia 1992 r.” 1992, a także omówienie właściwych aktów prawnych Derdej 2005, 108-118.

5. Szczególne unormowania sfery finansowo-majątkowej PAKP

Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny ma, obok Kościoła Katolickiego, najkorzystniejszy reżim prawo-podatkowy spośród związków wyznaniowych o uregulowanej sytuacji prawnej. Tylko w przypadku wymienionych Kościołów darowizny na kościelną działalność charytatywno-opiekuńczą są zwolnione od opodatkowania podatkiem dochodowym bez żadnych ograniczeń, zarówno, gdy darczyńca był osobą fizyczną jak i osobą prawną (zob. art. 40 ust. 7 ustawy z 4 lipca 1991 r.). W przypadku Kościołów chrześcijańskich, które uzyskały indywidualne ustawy wyznaniowe w latach 1994-1997, możliwość odliczania od podstawy opodatkowania podatkiem dochodowym darowizn bez ograniczeń na kościelną działalność charytatywno-opiekuńczą mają tylko podatnicy będący osobami fizycznymi. Pozostałe oficjalnie działające w Polsce związki wyznaniowe nie mają możliwości korzystania z tego rodzaju preferencji dla działalności charytatywno-opiekuńczej prowadzonej przez ich osoby prawne. Ponadto tylko Kościoła prawosławnego i Kościoła Katolickiego dotyczy zwolnienie od podatku od spadków i darowizn w przypadku nabywania i zbywania rzeczy i praw majątkowych przez kościelne osoby prawne w drodze czynności prawnych oraz spadkobrania, zapisu i zasiedzenia, jeżeli ich przedmiotem są rzeczy i prawa nie przeznaczone do działalności gospodarczej, a także sprowadzone z zagranicy maszyny, urządzenia i materiały poligraficzne oraz papier (zob. art. 40 ust. 6 ww. ustawy).

Ustawa o stosunku Państwa do PAKP jako jedna z dziewięciu partykularnych ustaw wyznaniowych²¹ dopuszcza możliwość tworzenia tzw. fundacji kościelnych przez kościelne osoby prawne (zob. art. 43).

---

²¹ Ustawodawca dopuścił tworzenie tzw. fundacji kościelnych w ustawach dotyczących odpowiednio: Kościoła Katolickiego, PAKP, Kościoła Starokatolickiego Mariawitów, Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego, Kościoła Polskokatolickiego, Kościoła Katolickiego Mariawitów, Kościoła Chrześcijan Baptystów, Kościoła Zielonoświątkowego i Kościoła Ewangelicko-Metodystycznego.

Do tych fundacji stosuje się ogólnie obowiązujące przepisy o fundacjach ze zmianami wynikającymi z przepisów szczególnych w tym wypadku ustawy z 4 lipca 1991 r. Regulacje specjalne dotyczą sprawowania nadzoru nad fundacjami oraz, w przypadku ich likwidacji, przeznaczenia pozostałego po nich majątku (Mezglewski, Miształ, Stanisław 2011, 269-273).

Wyraźnie dyskryminujące Kościół prawosławny w Polsce rozwiązania prawne obowiązywały początkowo w dziedzinie regulacji jego spraw majątkowych (por. Walencik 2017, 181-209). Odstąpiono bowiem o zasady zastosowanej już wcześniej w odniesieniu do Kościoła Katolickiego, że obiekty sakralne będące we władaniu danego Kościoła stają się z mocy prawa jego własnością z dniem wejścia w życie odpowiedniej indywidualnej ustawy wyznaniowej. Na tej podstawie osoby prawne Kościoła większościowego na podstawie ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w RP nabyły bardzo wiele obiektów sakralnych należących w przeszłości do wyznań nierzymsko-katolickich, w tym ok. 100 świątyń prawosławnych (por. Walencik 2008, 100-110.). Tymczasem w art. 49 ustawy z 4 lipca 1991 r. wprowadzono wyjątek od zasady status quo, stanowiąc, że uregulowanie stanu prawnego nieruchomości lub ich części, które przeszły na własność państwa na podstawie dekretu z 5 września 1947 r. o przejściu na własność Państwa mienia pozostałego po osobach przesiedlonych do ZSRR (Dz. U. Nr 59, poz. 318 ze zm.), a były własnością diecezji, parafii, klasztorów lub innych instytucji grecko-katolickich (unickich) Diecezji Przemyskiej obrządku grecko-katolickiego oraz Administracji Apostolskiej Łemkowszczyzny i które pozostają we władaniu prawosławnych kościelnych osób prawnych, określi odrębna ustawa. Do czasu wydania tej ustawy PAKP i Kościół Katolicki obrządku bizantyjsko-ukraińskiego na podstawie porozumienia biskupów diecezjalnych mogły wspólnie użytkować świątynie pozostające we władaniu prawosławnych kościelnych osób prawnych w dniu wejścia w życie ustawy z 4 lipca 1991 r. Przedmiotem

sporu okazały się dwadzieścia cztery nieruchomości sakralne położone na Podkarpaciu²².

W dniu 15 lutego 2002 r. działając w imieniu PAKP Prawosławny Metropolita Warszawski i Całej Polski Sawa wystąpił do Trybunału Konstytucyjnego z wnioskiem o stwierdzenie niezgodności z art. 2, art. 25 ust. 1, art. 32 ust. 1 i 2 oraz art. 64 ust. 2 Konstytucji RP art. 46 ust. 1 pkt 3, art. 48 ust. 2 pkt 3 i art. 49 ust. 1 i 2 ustawy z 4 lipca 1991 r. o stosunku Państwa do PAKP. Był to pierwszy przypadek skorzystania przez związek wyznaniowy z uprawnienia określonego w art. 191 ust. 1, pkt 5 w zw. z art. 188 pkt 1 Konstytucji RP. Trybunał Konstytucyjny w wyroku z dnia 2 kwietnia 2003 r., sygn. akt K 13/02, nie stwierdził niekonstytucyjności rzeczonych przepisów ustawy z 4 lipca 1991 r. Przy rozpatrywaniu sprawy doszło jednak do naruszenie istotnych przepisów proceduralnych²³. Wobec odrzucenia skargi o wznowienie postępowania z powodu nieważności władze PAKP zdecydowały się wnieść w listopadzie 2003 r. skargę przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu (Winiarczyk-Kossakowska 2004, 125; Mironowicz 2006, 733). Krok ten skłonił Rząd RP do aktywnych działań w sprawie spornych nieruchomości.

Stan prawny zdecydowanej większości spornych nieruchomości został uregulowany dopiero ustawą z dnia 17 grudnia 2009 r. o uregulowaniu stanu prawnego niektórych nieruchomości pozostających we władaniu Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego (Dz. U. z 2010 r., Nr 7, poz. 43). Na mocy tej regulacji osoby prawne PAKP nabyły z mocy prawa własność dwudziestu jeden nieruchomości sakralnych.

---

²² Szerzej nt. minionego stanu prawnego ww. nieruchomości zob. Bendza 2009, 246-322.

²³ W sprawie orzekał sędzia, który winien być wyłączony z mocy ustawy, oraz skrócono minimalne ustawowe terminy wyznaczenia rozprawy przed Trybunałem Konstytucyjnym. Zob. krytyczne głosy do orzeczeń z 2 kwietnia 2003 r. i 17 lipca 2003 r. w sprawie K 13/02 w Borecki, Pietrzak 2003, 96-121.

Ustanowienie ww. ustawy poprzedziło zawarcie 16 grudnia 2008 r. bezprecedensowego, pisemnego porozumienia między przedstawicielami Kościoła Katolickiego obrządku bizantyjsko ukraińskiego, Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego oraz ministra właściwego do spraw wyznań religijnych oraz mniejszości narodowościowych i etnicznych w obecności Sekretarza Generalnego Konferencji Episkopatu Polski²⁴.

Inną regulacją, mniej korzystną dla PAKP niż funkcjonująca w odniesieniu zwłaszcza do Kościoła Katolickiego, było pierwotnie powierzenie decyzji w sprawie rozpatrzenia wniosków kościelnych osób prawnych o nieodpłatne przekazanie im na własność określonych w ustawie nieruchomości lub ich części Ministrowi-Szefowi Urzędu Rady Ministrów (następnie Ministrowi Spraw Wewnętrznych i Administracji), nie zaś opartej na zasadzie parytetu rządowo-kościelnej komisji regulacyjnej, analogicznej do Komisji Majątkowej orzekającej w sprawach regulacyjnych Kościoła Katolickiego. Ów stan prawny został korzystnie dla Kościoła prawosławnego zmieniony ustawą z 26 czerwca 1997 r. o zmianie ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania oraz o zmianie niektórych ustaw. Powołana została Komisja Regulacyjna ds. Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego²⁵. Aktualnie

²⁴ Porozumienie nie zostało opublikowane. Skan właściwego dokumentu w zbiorach własnych autora. Zob. także Piszcz-Czapla 2013, 229-249.

²⁵ Obecnie działa: Komisja Regulacyjna ds. Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego, Komisja Regulacyjna ds. gmin wyznaniowych żydowskich, Komisja Regulacyjna ds. PAKP oraz Międzykościelna Komisja Regulacyjna. Wg stanu na dzień 24 lutego 2021 r. do Komisji Regulacyjnej do Spraw Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego wpłynęło 472 wnioski (w tym 9 wniosków zbiorczych z nieruchomości położonych w 275 miejscowościach). Wszczęto 566 spraw; zakończono 375 spraw. 254 postępowań zakończono całościową ugodą, Zatwierdzono 62 częściowe ugody. 17 postępowań zakończono orzeczeniem o odszkodowaniu i wydano 1 częściowe orzeczenie o odszkodowaniu. 18 postępowań zakończono orzeczeniem o przeniesieniu lub przekazaniu nieruchomości i wydano 4 orzeczenia częściowe. 76 postępowań zakończono orzeczeniem o umorzeniu postępowania. 3 postępowania zakończono orzeczeniem o oddaleniu wniosku. W 7 sprawach Komisja nie uzgodniła orzeczenia. Na mocy ugód zawartych przed Komisją

nasuwa się jednak wątpliwość, czy wobec zniesienia z dniem 1 marca 2011 r. Komisji Majątkowej²⁶, dalsza działalność komisji regulacyjnych pozostaje w zgodzie z konstytucyjną zasadą równouprawnienia kościołów i innych związków wyznaniowych.

Kościół prawosławny doczekał się całkiem korzystnej regulacji kwestii terminów składania właściwym organom (Ministrowi-Szefowi Urzędu Rady Ministrów, następnie Komisji Regulacyjnej ds. PAKP) wniosków rewindykacyjnych. Pierwotnie termin wynosił dwa lata, licząc od dnia wejścia w życie ustawy z 4 lipca 1991 r. (zob. art. 48 ust. 1). Na podstawie ustawy z dnia 26 czerwca 1997 r. wnioski do Komisji Regulacyjnej ds. PAKP mogły być składane do dnia 31 grudnia 1998 r. Wreszcie na mocy ustawy z dnia 30 kwietnia 2004 r. o zmianie ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania (Dz. U. z 2004 Nr 145, poz. 1534) rzeczonemu Kościołowi, a także Kościołowi Chrześcijan Baptystów oraz Kościołowi Ewangelicko-Reformowanemu, przyznano dodatkowy dwuletni termin do składania właściwych wniosków do odpowiedniej komisji regulacyjnej (zob. art. 2 ust. 1). W sumie PAKP uzyskał prawo do składania wniosków rewindykacyjnych przez okres ok. 4 lat i trzech miesięcy. Korzystniejszy, gdyż pięcioletni termin do składania wniosków o wszczęcie postępowania regulacyjnego, uzyskały jedynie gminy wyznaniowe żydowskie oraz Związek Gmin Wyznaniowych Żydowskich w RP.

Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny oraz jego osoby prawne uzyskały także możliwość nieodpłatnego otrzymania na podstawie decyzji wojewody lub innego organu wykonującego w imieniu Skarbu

---

Regulacyjną oraz na mocy orzeczeń tej komisji na własność osób prawnych PAKP przekazano: 1) nieruchomości niezabudowane o łącznej powierzchni 5197,9225 ha, 2) nieruchomości zabudowane o łącznej powierzchni 56,6384 ha, 3) lokale mieszkalne i użytkowe o łącznej powierzchni 1749,63 m. kw., 4) 13 cmentarzy o łącznej powierzchni 5,413 ha. Ponadto na mocy orzeczeń wydanych przez Komisję Regulacyjną ds. PAKP kościelnym osobom prawnym przyznano rekompensatę o łącznej wysokości 31 933 313 zł.

²⁶ Zob. art. 2 ust. 1 ustawy z 16 grudnia 2010 r. o zmianie ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2011 r., Nr 18, poz. 89).

Państwa prawa wynikające z własności nieruchomości albo organu gminy w zakresie jego właściwości nieruchomości lub ich części, jeżeli były one niezbędne do sprawowania kultu religijnego lub działalności kościelnych osób prawnych w zakresie charytatywno-opiekuńczym lub oświatowo-wychowawczym, względnie w celu utworzenia lub powiększenia gospodarstwa rolnego parafii działających na Ziemiach Zachodnich i Północnych, o powierzchni do 15 ha użytków rolnych łącznie dla jednej parafii. Wnioski właściwe można było jednak składać tylko do 31 grudnia 1998 r. Analogiczną regulację ustanowiono tylko wobec sześciu innych Kościołów nierzymskokatolickich²⁷. W zakresie nabywania gruntów na Ziemiach Zachodnich i Północnych ewidentnie uprzywilejowane zostały właściwe osoby prawne Kościoła Katolickiego²⁸.

6. Podsumowanie

Należy zatem zgodzić się z Jarosławem Matwiejukiem (Matwiejuk 1999, 276), że nigdy w dotychczasowej historii Kościoł prawosławny na ziemiach polskich nie posiadał tak korzystnej pozycji prawnej jak obecnie. Rodzi się pytanie o przyczyny tego stanu, w którym PAKP pomimo że wyraźnie ustępuje potencjałem członkowskim, organizacyjnym i majątkowym Kościołowi Katolickiemu w Polsce²⁹, ma zbliżony do

---

²⁷ Zob. art. 45a i 46a ustawy z dnia 13 maja 1994 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w RP, art. 37 ustawy z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Methodystycznego w RP, art. 43 ustawy z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Chrześcijan Baptystów w RP, art. 35 ustawy z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego w RP, art. 34 ustawy z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Polskokatolickiego w RP oraz art. 36 ustawy z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Zielonoświątkowego w RP.

²⁸ Zob. art. 70 A ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego. Ów stan sprzeczny z konstytucyjną zasadą równouprawnienia kościołów i innych związków wyznaniowych doczekał się jednak legitymizacji w wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 8 czerwca 2011 r., sygn. akt K 3/09, OTK ZU 5A/2011, poz. 39. Szczegółowo Borek 2021, 30-32.

²⁹ Wg danych z 2018 r. PAKP liczył 507 196 wiernych i posiadał 403 świątynie.

niego bardzo wielu aspektach status prawny. Pod względem posiadanych uprawnień lokuje się w swoistej piramidzie wyznań bezpośrednio za Kościołem większościowym i jest liderem wśród wyznań nierymskokatolickich. Wydaje się, że przyczyniło się do tego konsekwentne i zdecydowane postępowanie liderów polskiego prawosławia, zarówno duchownych jak i świeckich, na czele z Jego Eminencją Prawosławnym Metropolitą Warszawskim i Całej Polski – Sawą. Należy także zwrócić uwagę na fakt, iż proces rozwoju ustawodawstwa dotyczącego PAKP odbywał się w warunkach państwa demokratycznego, opartego na liberalnym paradygmacie. Współcześnie, czyli po 2015 r., osiągnięcie opisanych, tak pozytywnych rezultatów legislacyjnych wydaje się wątpliwe.

W zaistniałej sytuacji można postulować, aby najwyższe władze PAKP podjęły kroki w celu utrwalenia korzystnego stanu prawnego Kościoła. Być może warto wystąpić do Rządu RP o zawarcie umowy na podstawie art. 25 ust. 5 Konstytucji RP, potwierdzającej treść właściwego, obowiązującego ustawodawstwa partykularnego. Spośród wyznań nierymskokatolickich Kościoł prawosławny jest predystynowany do podjęcia takich działań ze względu na pewne pozytywne doświadczenia w zakresie układowego uregulowania odniesień z państwem.

Bibliografia

- Bendza, Marian. 2006. *Droga Kościoła prawosławnego w Polsce do autokefalii*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Bendza, Włodzimierz. 2009. *Regulacja kościelnych spraw majątkowych na przykładzie Kościoła prawosławnego w Polsce*. Warszawa: Wolters Kluwer Polska.
- Bołtryk, Michał, oprac. 1997. *Byłem prawosławnym posłem. Z Eugeniuszem Czykwinem rozmawia Michał Bołtryk*. Białystok: Orthdruk.

- Borecki, Paweł. 2006. „Sytuacja prawna Kościoła Prawosławnego w II Rzeczypospolitej.” *Elpis* 8 (13/14): 93-108.
- Borecki, Paweł. 2012. „Uwagi w sprawie umowy z dnia 6 kwietnia 2011 r. między Radą Ministrów a Polskim Autokefalicznym Kościołem Prawosławnym.” *Przegląd Prawa Wyznaniowego* 4: 229-231.
- Borecki, Paweł. 2014. „Równouprawnienie kościołów i innych związków wyznaniowych.” W *Leksykon prawa wyznaniowego. 100 podstawowych pojęć*. Red. Artur Mezglewski, 378-386. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Borecki, Paweł, i Czesław Janik, oprac. 2012. *Prawo wewnętrzne nierymskokatolickich związków wyznaniowych w Polsce. Wybór aktów prawnych*. Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa.
- Borecki, Paweł, i Michał Pietrzak. 2003. „Glosa do postanowienia TK z dnia 17 lipca 2003 r., K 13/02.” *Przegląd Sejmowy* 5: 96-121.
- Borek, Zbigniew. 2021. „Ziemie pozyskane.” *Polityka* 23: 30-32.
- Brożyniak, Ryszard, Małgorzata Winiarczyk-Kossakowska, oprac. 2014. *Mniejszości wyznaniowe w Polsce. Prawo wewnętrzne (statutowe)*. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.
- Ciecieląg, Paweł et al. 2019. *Wyznania religijne w Polsce w latach 2015-2018*. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny.
- Derdej, Piotr. 2005. *Status prawny Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego w III Rzeczypospolitej*. Warszawa: Warszawska Metropolia Prawosławna/Białystok: Katedra Teologii Prawosławnej Uniwersytetu w Białymstoku.
- Matwiejuk, Jarosław. 1999. „Status prawny Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego.” *Elpis* 1: 257-276.
- Matwiejuk, Jarosław. 2000. „Status prawny Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego. Część II.” *Wiadomości Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego* 1: 19-21.
- Mezglewski, Artur, i Henryk Misztal, Piotr Stanisław. 2011. *Prawo wyznaniowe*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.

- Mironowicz, Antoni. 2006. *Kościół prawosławny w Polsce*. Białystok: Białoruskie Towarzystwo Historyczne.
- Pietrzak, Michał. 2013. *Prawo wyznaniowe*. Warszawa: LexisNexis Polska.
- Piszcz-Czapla, Monika. 2013. „Uregulowanie własności pounickich nieruchomości oraz finansowanie Prawosławnego Seminarium Duchownego w Warszawie w świetle art. 25 ust. 5 Konstytucji RP” W *Układowe formy regulacji stosunków między państwem a związkami wyznaniowymi. (Art. 25 ust. 4-5 Konstytucji RP)*. Red. Piotr Stanisław, Marta Ordon, 229-249. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Piszcz-Czapla, Monika. 2014. „Komisje (zespoły) państwowo-kościelne.” W *Leksykon prawa wyznaniowego. 100 podstawowych pojęć*. Red. Artur Mezglewski, 162-173. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Rydlewski, Grzegorz. 1992. „Geneza i tryb przygotowania ustawodawstwa wyznaniowego w Polsce w roku 1989.” W *Regulacje prawne stosunków wyznaniowych w Polsce. Zbiór przepisów i dokumentów*. Oprac. Beata Górowska, Grzegorz Rydlewski, 202-216. Warszawa: Uniwersytet Warszawski.
- Walencik, Dariusz. 2007a. „Ścieżka legislacyjna projektu ustawy o stosunku Państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego.” *Studia z Prawa Wyznaniowego* 10: 181-200.
- Walencik, Dariusz. 2007b. „Zmiany w ustawie o stosunku Państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego dotyczące regulacji spraw majątkowych.” *Prawo i Religia* 1: 67-85.
- Walencik, Dariusz. 2008. „Zakres przedmiotowy postępowania regulacyjnego dla Kościoła prawosławnego” *Państwo i Prawo* 5: 100-110.
- Walencik, Dariusz 2017. „Regulacja spraw majątkowych związków wyznaniowych realizacją zasady ich równouprawnienia” *Przegląd Prawa Wyznaniowego* 9: 181-109.
- Winiarczyk-Kossakowska, Małgorzata. 2004. *Ustawy III Rzeczypospolitej o stosunku Państwa do Kościołów chrześcijańskich*. Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa.

„Zadania Prawosławnego Ordynariatu Wojska Polskiego zgodnie ze Statutem Prawosławnego Ordynariatu Wojska Polskiego uchwalonym przez Święty Sobór Biskupów Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego, dn. 28 grudnia 1992 r.” 1992. Dostęp: 2021.11.11. <https://powp.wp.mil.pl/pl/pages/zadania-2017-01-16-4/>.

CHRZEŚCIJAŃSKA AKADEMIA TEOLOGICZNA
w WARSZAWIE

Rok LXIII

Zeszyt 4

ROCZNIK TEOLOGICZNY

WARSZAWA 2021

REDAGUJE KOLEGIUM

dr hab. Jakub Sławik, prof. ChAT – redaktor naczelny

dr hab. Jerzy Ostapczuk, prof. ChAT – zastępca redaktora naczelnego

prof. dr hab. Tadeusz J. Zieliński

dr hab. Borys Przedpełski, prof. ChAT

dr hab. Jerzy Sojka, prof. ChAT – sekretarz redakcji

MIĘDZYNARODOWA RADA NAUKOWA

JE metropolita prof. dr hab. Sawa (Michał Hrycuniak), ChAT

bp prof. dr hab. Wiktor Wysoczański, ChAT

abp prof. dr hab. Jerzy Pańkowski, ChAT

bp prof. ucz. dr hab. Marcin Hintz, ChAT

prof. dr hab. Atanolij Aleksiejew, Państwowy Uniwersytet w Petersburgu

prof. dr Marcello Garzaniti, Uniwersytet we Florencji

prof. dr hab. Michael Meyer-Blanck, Uniwersytet w Bonn

prof. dr hab. Antoni Mironowicz, Uniwersytet w Białymstoku

prof. dr hab. Wiesław Przyczyna, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

prof. dr hab. Eugeniusz Sakowicz, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
w Warszawie

prof. dr hab. Tadeusz Stegner, Uniwersytet Gdański

prof. dr Urs von Arx, Uniwersytet w Bernie

prof. dr hab. Piotr Wilczek, Uniwersytet Warszawski

Redakcja językowa – Kalina Wojciechowska

Skład komputerowy – Jerzy Sojka

W związku z wprowadzaniem równoległej publikacji czasopisma w wersji papierowej i elektronicznej Redakcja „Rocznika Teologicznego” informuje, iż wersją pierwotną jest wersja papierowa.

BWHEBB, BWHEBL, BWTRANSH [Hebrew]; BWGRKL, BWGRKN, and BWGRKI [Greek]

PostScript® Type 1 and TrueType fonts Copyright ©1994-2013 BibleWorks, LLC.

All rights reserved. These Biblical Greek and Hebrew fonts are used with permission and are from BibleWorks (www.bibleworks.com)

ISSN 0239-2550

Wydano nakładem

Wydawnictwa Naukowego ChAT

ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa, tel. +48 22 635-68-55

Objętość ark. wyd.: 18,5. Nakład: 100 egz.

Druk: druk-24h.com.pl

ul. Zwycięstwa 10, 15-703 Białystok

SPIS TREŚCI

IN MEMORIAM

Prof. dr hab. Michał Pietrzak 1097

ARTYKUŁY

MAREK JERZY UGLORZ, *Praktyczna duchowość według autora 1. Listu św. Jana* 1099

RAFAL MARCIN LESZCZYŃSKI, *Logos w sporach trynitarnych pierwszej połowy IV wieku* 1143

DOROTEUSZ SAWICKI, *Św. Spirydon – Dekalog żywotem zapisany* 1173

KRZYSZTOF LEŚNIEWSKI, *Human Person as God's Creation in the Great Canon of St. Andrew of Crete* 1213

ANDRZEJ KUŹMA, *Zagadnienie postu w dokumencie Wielkiego Soboru Kościoła Prawosławnego, Kreta 2016* 1233

ADRIAN KORCZAGO, *Duszpasterski wymiar komunikacji interpersonalnej i dialogu kulturowo-religijnego na przykładzie działalności Society for Intercultural Pastoral Care and Counselling* 1251

МАРОШ ШИП, БОГУСЛАВ КУЗЫШИН, *Спиритуальный аспект ухода за пациентом в паллиативной помощи* 1309

PIOTR NOWAK, *Kształcenie pracowników kościelnych w seminariach ewangelikalnych w Polsce, powstałych i działających w latach 1945-1950* 1329

ARTUR ALEKSIEJUK, *Rozwój osobowości integralnej jako nadrzędny cel pedagogii historyzoficznej Iwana Kiriejewskiego (1806-1856)* 1345

ELŻBIETA ALEKSIEJUK, *Duchowość i wychowanie dziecka w refleksji pedagogicznej Wasilija Zienkowskiego* 1381

PAWEŁ BORECKI, *Specyfika ustawowej regulacji statusu Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego. Ujęcie porównawcze* 1401

OLEKSANDR BILASH, MARIYA MENDZHUL, *Religious holidays in the legislation of Ukraine* 1425

MATERIAŁY

ZBYSZKO MELOSİK, <i>Pasja i tożsamość naukowca: o władzy i wolności umysłu</i>	1441
--	------

KRONIKA

<i>Inauguracja roku akademickiego 2021/2022 (7 października 2021)</i> (JERZY BETLEJKO).....	1453
<i>Sesja naukowa ku czci śp. ks. prof. Witolda Benedyktowicza w 100. rocznicę jego urodzin (22 października 2021)</i> (ZBIGNIEW KAMIŃSKI).....	1455
<i>Konferencja naukowa „Oblicza Pentekostalizmu Jako Chrześcijańskiej Tradycji Mistycznej. Perspektywa Międzywyznaniowa i Religioznawcza” (26 listopada 2021)</i> (PIOTR NOWAK, ANDRZEJ MIGDA).....	1467
<i>Ogólnopolska Konferencja Naukowa „Status prawny prawosławia we współczesnej Polsce” (8 grudnia 2021)</i> (TADEUSZ J. ZIELIŃSKI)	1473
Wykaz autorów	1476
Recenzenci „Rocznika Teologicznego” w roku 2021	1478

Contents

IN MEMORIAM

<i>Prof. Michał Pietrzak PhD habil</i>	1097
--	------

ARTICLES

MAREK JERZY UGLORZ, <i>Practical spirituality according to the author of the 1st Epistle of St. John</i>	1099
RAFAL MARCIN LESZCZYŃSKI, <i>The Logos in the trinitarian disputes of the first half of the 4th century</i>	1143
DOROTEUSZ SAWICKI, <i>St. Spyridon – the Decalogue written in life</i>	1173
KRZYSZTOF LEŚNIEWSKI, <i>Human Person as God's Creation in the Great Canon of St. Andrew of Crete</i>	1213
ANDRZEJ KUŹMA, <i>The issue of fasting in the document of the Great Council of the Orthodox Church, Crete 2016</i>	1233
ADRIAN KORCZAGO, <i>Pastoral dimension of interpersonal communication and cultural-religious dialogue on the example of the activity of the Society for Intercultural Pastoral Care and Counselling</i>	1251
MAROŠ ŠIP, BOHUSLAV KUZYŠIN, <i>Spirituality as an Aspect in the Care of a Patient in Palliative Care</i>	1309
PIOTR NOWAK, <i>Education of Church Workers in Evangelical Seminaries Founded and Operating in Poland from 1945 to 1950</i>	1329
ARTUR ALEKSIEJUK, <i>Integral Historiosophical and Humanistic Pedagogy of Ivan Vasilyevich Kireyevsky (1806-1856)</i>	1345
ELŻBIETA ALEKSIEJUK, <i>Spirituality and education of a child in the pedagogical reflection of Vasilij Vasilevich Zenkovskiy</i>	1381
PAWEŁ BORECKI, <i>The specificity of statutory regulation of status Polish Autocephalous Orthodox Church. Comparative approach</i>	1401
OLEKSANDR BILASH, MARIYA MENDZHUL, <i>Religious holidays in the legislation of Ukraine</i>	1425

MATERIALS

ZBYSZKO MELOSİK, <i>Passion and identity of a scientist: about power and freedom of the mind</i>	1441
--	------

CHRONICLE

<i>Inauguration of the academic year 2021/2022 (7th October 2021)</i> (JERZY BETLEJKO).....	1453
---	------

<i>Scientific session on the occasion of the 100th birthday jubilee of the late Rev. Witold Benedyktowicz (22th October 2021)</i> (ZBIGNIEW KAMIŃSKI).....	1455
---	------

<i>Scientific conference: “Aspects of Pentecostalism as a Christian Mystical Tradition. Cross-denominational and religious studies perspectives” (26th November 2021)</i> (PIOTR NOWAK, ANDRZEJ MIGDA).....	1467
---	------

<i>National Scientific Conference “The Legal Status of Orthodoxy in Contemporary Poland” (8th December 2021)</i> (TADEUSZ J. ZIELIŃSKI)	1473
---	------

List of authors	1476
-----------------------	------

List of reviewers of “Theological Yearbook” in 2021	1478
---	------

Wykaz autorów

Marek Jerzy Uglorz, m.uglorz@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Władysława Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Rafał Marcin Leszczyński, rafalmarcin5@wp.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Władysława Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Doroteusz Sawicki, d.sawicki@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Władysława Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Krzysztof Leśniewski, krzysztof.lesniewski@kul.pl, Katedra Teologii Prawosławnej, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin

Andrzej Kuźma, a.kuzma@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Władysława Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Adrian Korczago, a.korczago@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Władysława Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Maroš Šip, maros.sip@unipo.sk, Pravoslávna bohoslovecká fakulta PU v Prešove, Masarykova 15, 080 01 Prešov, Slovakia

Bohuslav Kuzyšin, bohuslav.kuzysin@unipo.sk, Pravoslávna bohoslovecká fakulta PU v Prešove, Masarykova 15, 080 01 Prešov, Slovakia

Piotr Nowak, p.nowak@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Władysława Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Artur Aleksiejuk, a.aleksiejuk@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Władysława Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Elżbieta Aleksiejuk, e.aleksiejuk@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Władysława Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Paweł Borecki, pawelborecki@op.pl, Zakład Prawa Wyznaniowego, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Warszawski, Collegium Iuridicum I, pok. 228, ul. Krakowskie Przedmieście 26/28, 00-927 Warszawa

Oleksandr Bilash, oleksandr.bilash@uzhnu.edu.ua, Uzhhorod National University; Kapitulna st. 26, 88000 Uzhhorod, Ukraine

Mariya Mendzhul, marija.mendzhul@uzhnu.edu.ua, Uzhhorod National University; Kapitulna st. 26, 88000 Uzhhorod, Ukraine